

DIJALOG JE ZAUZIMANJE I ZA DRUGOGA

SPOR OKO „STAROVJERACA“ U RUSIJI I POSREDOVANJE JURJA KRIŽANIĆA

Frano PRCELA, O.P.
SAD

Sažetak

Podijeljena su mišljenja o neposrednom utjecaju na razvoj povijesti ideja kojima se hrvatski polihistor Juraj Križanić bavio u svom zamašnom stvaralačkom opusu. Slično je i s njegovim ekumenskim idejama i inicijativama. S tim u svezi jedno je zasigurno razvidno da je ovaj nesuđeni „misionar za Rusiju“ bio neumorni graditelj međucrkvenih mostova.

U ovom članku pokušali smo pokazati kako je zapravo, ne samo za svoje vrijeme, Križanić znao poduzeti ekumenske korake, koji su postali teološki postulati tek novijeg datuma. Naime, spisom „Opovrgnuće molbe Solovčana“ (Obličenie na Solovečskuju čelobitnu, 1675.), kojeg je napisao za vrijeme svog sibirskog progonstva, on se, na zamolbu nekih predstavnika Ruske pravoslavne crkve u Sibiru, očitovao o reformi liturgijskih knjiga od strane patrijarha Nikona. Najprije donosi tekst molbe samostanske zajednice, koju su njezini članovi uputili caru, da bi je zatim, unatoč osobnim okolnostima koje su bile sve drugo nego li idealne za jedan takav osvrt, svojom istančanom razboritošću argumentativno raskrinkao.

Iako su liturgijske promjene uglavnom bile tehničke naravi i iz razloga ujednačavanja, samostanska zajednica ostaje kod svojih stavova. Križanić ih poziva da preispitaju svoje stajalište i razmisle o njegovim dalekosežnim posljedicama. No, oni ostaju beskompromisni i pod cijenu raskola, koji traje sve do na naših dana – poznati pod nazivom „starovjerci“.

U svakom slučaju Križanić je, ne samo ovim svojim angažmanom i pisanom riječju, pokazao uzoran primjer zauzimanja za drugoga kada u redovima druge Crkve prijete raskol, gesta koja opominje i potiče kako u ekumenskom dijalogu jednako tako treba poraditi i oko dobrobiti drugoga, a ne slijediti isključivo interese vlastite grupe odnosno crkvene zajednice.

Ovogodišnja obljetnica 950 godina od *Velike shizme* odnosno *Istočnog raskola*, prošla je gotovo nezapaženo, premda je u zadnjih 40-ak godina više učinjeno u pitanju zbližavanja pravoslavnih Crkava i Rimokatoličke Crkve negoli u sveukupnom razdoblju drugoga tisućljeća.¹ Središnju prekretnicu u dijalogu kršćanskog Zapada s kršćanskim Istokom zasigurno predstavlja II. vatikanski sabor, posebice ekumenski dekret *Unitatis redintegratio* i

¹ Komprimiran pregled pravoslavno-katoličkih odnosa od samog početka do nedavno: F. R. GAHBAUER, *Der orthodox-katholische Dialog. Spannende Bewegung der Ökumene und ökumenische Spannungen zwischen den Schwesternkirchen von den Anfängen bis heute.* (Konfessionskundliche Schriften des Johann-Adam-Möhler Instituts, Nr. 1.), Paderborn 1997. Odnosno na hrvatskom: R. PERIĆ, *Ekumenske nade i tjeskobe*, (Biblioteka Crkve na Kamenu, knjiga 31.) Mostar 1993., vidi posebno dokumente str. 269.-332. Kazalo objavljenih članaka i informacija u hrvatskoj periodici, koji se na bilo koji način tiču ekumenske tematike, ne samo na lokalnoj razini, abecednim redom složeni, u: M. ZUBAK, *Popis ekumenskih članaka u hrvatskoj katoličkoj periodici (1962.-1992.)*, u: *Mladi teolog* 17 (1996.) 23, 76.-192.; J. ZEČEVIĆ, *Ekumenska i dijaloška otvorenost Katoličke crkve u Hrvata*, u: F. PRCELA (Hrsg./Priredio), *Dialog. Auf dem Weg zur Wahrheit und zum Glauben. Dialog. Na putu do istine i vjere.* Mainz – Zagreb 1996., str. 289.-308. Ovdje donosimo samo neke bibliografske jedinice jer u protivnom bi sustavno podastiranje istih „razbilo okvir prostora“ koji stoji na raspolaganje.

zajednička izjava kojom su 7. prosinca 1965. patrijarh Atenagora I. i papa Pavao VI. izrazili zajedničko žaljenje zbog uzajamnih izopćenja (1054.), želeći ih na taj način izbrisati iz sjećanja Crkava i „prepustiti zaboravu“.

Nakon početne euforije koja je u izvjesnom smislu riječi kulminirala 1980. godine službenim početkom bilateralnih ekumenskih razgovora istočnih Pravoslavnih crkava i Katoličke crkve pod znakovitim naslovom „dijalog ljubavi“, iza toga isti razgovori dobivaju karakteristiku „dijaloga istine“. Obostrana kalkuliranja u spomenutoj „dijaloškoj ljubavi i istini“ nesumnjivo pridonose tapkanju na mjestu i potpuno zatišje od devedesetih godina prošlog stoljeća pa sve do naših dana. Za nadati se je da će više od jednog desetljeća nastala šutnja nedavnim novim inicijativama uroditi plodom nastavka istinskog dijaloga na obostranu korist.

Potaknut naslovom ove knjige i nadasve inspiriran dijaloškom otvorenošću i kršćanskom solidarnošću zamašnog opusa svečara, u čiju se čast priređuje ovaj zbornik, dalo mi je za povod ukratko prikazati jednu ekumenski dalekosežnu gestu iz života pionira dijaloškog susretanja između pravoslavnog svijeta i Katoličke crkve, Jurja Križanića. Nakon podastiranja bio-biografije ovog neobičnog misionara, slijedi predstavka Križanićevog ekumenskog „creda“ sročenoj još u mladenačkom spisateljskom prvijencu *Della Missione in Moscovia* (1641.). Potom pažnju usredotočujemo na događanja u Moskvi oko reforme liturgijskih knjiga i uopće liturgije, što je dovelo do žustrih rasprava (i izvan crkvenih krugova) i u konačnici do raskola sa „starovjercima“. Križanićeva još iz studentskih dana sročena „*intentio moscovitica*“ opetovano ga potiče, premda prognan u Sibiru, na pokušaj posredovanja u sporu, što je zacijelo presedan ekumenskog nastojanja u sasvim konkretnim potrebama svog dijaloškog partnera.

1. Biografija kao ekumenska bibliografija

Juraj Križanić², polihistor i kasno dominikansko zvanje, rodio se 1617./1618. u Obrhu kraj Ozlja, a umro je za vrijeme opsade Beča, 1683. godine. Humanističku izobrazbu dobiva kod isusovaca u Ljubljani, filozofiju studira u Grazu, teologiju u Bologni i Rimu. Djelo isusovca Antonija Possevina (1533.-1611.) „*Moscovia*“ (1587.)³, papina poslanika kod ruskog cara, potiče ga na put u Rusiju i da poradi na crkvenom jedinstvu Slavena. Stupa u Grčki zavod sv. Atanazija, gdje proučava teološke kontroverzije između Istočne i Zapadne Crkve, te već 1641. Zboru za širenje vjere (*Congregatio de propaganda fide*) iznosi svoju „moskovsku namisao“ (*intentio moscovitica*) u spisu *Della Missione in Moscovia*⁴. Križanić želi poći na dvor ruskog

² Opširna bibliografija od 1772. do 1972., skupa s popisom sačuvanih i izgubljenih Križanićevih djela: A. L. GOLDBERG, I. GOLUB, *Bibliography*, u: T. EEKMAN, A. KADIĆ (ed.), *Juraj Križanić (1618-1683). Russophile and Ecumenic Visionary*. A Symposium, The Hague-Paris 1976. (=Slavistic Printings and Reprintings, 292), str. 329.-352. Izbor iz bibliografije koji obuhvaća i 1973. godinu objavljen je u: R. PAVIĆ (priredio), *Život i djelo Jurja Križanića* (Biblioteka Politička misao 7), Zagreb 1974., str. 259.-277. Zatim bibliografija koja obuhvaća vremensko razdoblje od 1974. do 1979. godine, u: *Historijski zbornik*, 31/32 (1978./79.), str. 325.-329. Za dobar uvid u život i rad vidi opširnu monografiju: V. JAGIĆ, *Život i rad Jurja Križanića. O tristogodišnjici njegova rođenja* (Djela JAZU, sv. 28), Zagreb 1917. Kompaktne prikaze objavio je u više navrata I. GOLUB, upućujemo samo na slijedeće: *Križanić* (Niz Iskoni, 3), Zagreb 1987.; *The Slavic Vision of Juraj Križanić*, Zagreb-Dubrovnik 1993.; *Križanićevi razgovori*, u: F. PRCELA (Hrsg./Priredio), *Dialog*, nav. dj., str. 189.-202.

³ Riječ je o poslaničkom izvješću: Antonii POSSEVINI, *Moscovia, Coloniae Agrippinae 1587*.

⁴ Spis nije upućen službeno na *Congregatio de propaganda fide* nego više u privatnoj formi njenom tajniku Francescu Ingoliju. Objavio ga je P. PIERLING (s nekolicinom prijepisnih pogreški) u dodatku djelu; S. A. BELOKUROV, *Jurij Križanić v Rossii*, Moskva 1902., Priloženija, str. 87.-106.,

cara, poticati ga na prosvještavanje zemlje, i kad dobije carevu naklonost želi ga nagovoriti da stupi u savez s kršćanskim vladarima te pokrene rat protiv Turaka za oslobođenje slavenskih naroda. Kao svojevrtni vrhunac „moskovske namisli“ želi privoljeti cara da poradi na sjedinjenju Ruske (Pravoslavne) crkve s Rimom tj. s Katoličkom crkvom.

Postigavši doktorat iz teologije (1642.) vraća se u domovinu s ciljem pripremanja za skori rad u Rusiji. Odbivši nekolicinu laskavih ponuda odlazi obavljati župničku službu u Nedelišću (Međimurje) i Varaždinu, gdje ga već 1646. zatiče odluka iz Rima da može krenuti u Rusiju. U sklopu jednog poslanstva odlazi u Moskvu (1647.), gdje boravi nepuna dva mjeseca i moskovskim vlastima podnosi predstavku o ruskom narodu i o potrebi ispravljanja slavenskog jezika. Oduševljen mladim carem Aleksejem Mihailovičem Romanovim, vraća se u Rim ponijevši sa sobom „Kirillovu knjigu“ (1644.), zbir tekstova protiv Katoličke crkve, te se sam nudi Zboru za širenje vjere da je prevede i opovrgne. U međuvremenu, početkom 1651. godine, u sklopu jednog mirovnog bečkog carskog poslanstva kratko boravi u Carigradu. Potom se u Rimu daje na prevođenje i pobijanje tezâ „Kirillove knjige“ proširujući njenu osnovu namjerava prirediti sumu kontroverzija s pravoslavnim teolozima, dajući djelu naslov *Bibliotheca Schismaticorum Universa* (Sveukupna knjižnica raskolnika, 1656., BSU), a sve sa znakovitim motom „jedinstvo u ljubavi i istini.“⁵

Osim teološkim radom, bavi se i teorijom glazbe. Godine 1656. objavljuje djelce *Asserta musicalia*, jedino djelo tiskano za njegova života, svega 13 stranica. U međuvremenu uspijeva prevesti nekolicinu teoloških traktata s ruskog i grčkog jezika za projekt BSU, ali nije uspio napisati i svoje odgovore na teze pravoslavnih teologa (barem nisu sačuvani tekstovi!). Pošto je čuo da su u Rusiji otvorene filozofske škole, bez papine dozvole napušta Rim, gdje je u međuvremenu pastoralno djelovao kao ispovjednik u jednoj rimskoj crkvi i kapelan švicarske garde, te po drugi puta odlazi u Rusiju. Stigavši u Moskvu (17. 9. 1659.) predstavlja se pod kriptonomom „Jurij Biliš“ i pokazuje spremnost biti službenim historiografom, pisati povijest Rusije i raditi kao carski knjižničar. Između ostalog Križanić predlaže i priređivanje novog prijevoda Biblije (pod svojom redakcijom!), a spreman je prirediti i izdavanje slavenske gramatike i leksikona. Od svih prijedloga jedino je odobreno da radi na pravopisu i leksikonu.

Iz neutvrđenih razloga carskim ukazom prognan je u Sibir i dospjeva u Tobolsk 8. ožujka 1661. Zatečen u potpuno novim okolnostima ne odustaje od svojih namisli te 15. travnja 1663. dovršava rad na pravopisu i gramatici, te se daje na pisanje svoga najpoznatijeg

skupa s ruskim prijevodom (str. 107.-126.). Vidi na osnovi originala (u arhivu: Congregatio de Propaganda fide. Polonia, Russia, Moravia vol. 338., fol. 533.-542. v.) preuređeno izdanje; A. KADIĆ, *Križanić's Memorandum*, u: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 12 (1964.) str. 331.-349., tekst „memoranduma“ str. 336.-349. Novije studije o Križanićevu „memorandumu“: J. M. LETICHE, B. DMYTRYSHYN, *Križanić's Memorandum on the Mission to Moscow, 1641*, u: *Slavonic and East European Review* /London/, 68 (1990.) str. 41.-68.; F. PRCELA, *Spis Jurja Križanića „Della Missione in Moscovia“ (1641). Prikaz djela i njegove dijaloške i teološke implikacije za trenutni ekumenski dijalog s pravoslavljem*, u: F. PRCELA (Hrsg./Priredio), *Dialog*, nav. dj., str. 257.-271.; Ivan GOLUB, *Juraj Križanić prorok mesijanizma kulture. Križanićevo očitovanje O misiji u Moskovi* – *Della Missione in Moscovia*, u: *Bogoslovska smotra* 66 (1996.) str. 57.-87.

⁵ Potpuni naslov djela glasi: „Bibliotheca schismaticorum universa omnes schismaticorum libros hactenus impressos duobus tomis comprehendens. Primum quidem a duodecim auctoribus, tribus linguis, graece antique, graece moderne et moscovitice composita, et in pluribus codicibus impressa; nunc autem latine verbatim reddita, et confutata, a Georgio Crisano, tomi prioris pars prior“. Vidi npr. I. GOLUB, *L'autographe de l'ouvrage de Križanić „Bibliotheca Schismaticorum Universa“ des archives de la Congrégation du Saint Office à Rome*, u: *Orientalia christiana periodica* XXXIX (1973.) Fasc. I, str. 131.-161.

djela *Razgovori o vladateljstvu* (Politika).⁶ Riječ je o trilogiji o ekonomiji, strategiji i politici. U tom djelu, namijenjenom caru i njegovim suradnicima, Križanić daje savjete kako bi trebali ekonomski, vojno i politički uzdići Rusiju, da bi, moćna, mogla osloboditi slavenske narode. Kao zatočenik u Tobolsku je napisao „Gramatiku“ (1665.), koju je sastavio – poput grčkog zajedničkog narječja (*koine*) – govorom razumljivim svim Slavenima, tvrdeći da je slavenski prajezik ruski, a najčišći izvorni jezik se (prema njegovoj tvrdnji) sačuvao kod Hrvata. Potom dovršava djelo „O Božjoj Providnosti“ (*De Providentia Dei*, 1666./7.), raspravi teološke i političke naravi, u kojoj raspravlja o tada (u vrijeme rusko-poljskoga rata) aktualnim pitanjima poraza i pobjede tumačeći konkretna zbivanja kao djelo Božje Providnosti. Djelom „O svetom krštenju“ (*Ob svetom kršćenju*, 1670./3.) želi uvjeriti ruske crkvene dostojanstvenike da trebaju dokinuti praksu prekrštavanja Latina (katolika). I sam tražeći da ga oslobode iz zatočeništva, odaje dojam kao da bi bio pušten na slobodu da se dao prekrstiti.

Koristeći društvene i crkveno-političke prilike u kojima se Rusija nalazila 1672.-1674. piše djelo „Tumačenje povijesnih proroštava“ (*Tolkovanie istoričeskih proročestv*, 1674.), držeći da je pravi trenutak za ostvarenje crkvenog sjedinjenja i slavenskog povezivanja. Prekinuvši spomenuto djelo Križanić ustaje u obranu službene Ruske pravoslavne crkve – kada se u njenim redovima pojavio raskol (pobuna monaha samostana Solovki protiv uvođenja liturgijskih reformi), spisom „Opovrgnuće molbe Solovčana“ (*Obličenie na Solovečskuju čelobitnu*, 1675.). Opovrgavajući optužbe da je krivovjerac i braneći liturgijske reforme (u međuvremenu proganog) patrijarha Nikona piše spis „Besjeda o praznovjerju“ (*O preverstve beseda*, 1675.). Počevši gubiti nadu u skoro napuštanje sibirskog progonstva i zdravstveno skrhan piše duhovnu oporuku *Smertnyj razrjad* (1675.) kojom povlači svojevrsnu bilancu svoga rada.

Nakon 15 godina progonstva u Sibiru mladi car Feodor Aleksejevič amnestirao je Križanića, koji konačno 5. ožujka 1676. napušta Tobolsk. Premda po povratku u Moskvu dobiva mjesto prevodioca u ministarstvu vanjskih poslova, koje je počelo s publiciranjem raznih poučnih djela i time ostvarivati davnu Križanićevu zamisao, ipak moli cara da mu dopusti otići iz Rusije, što mu ovaj 27. ožujka 1677. i dozvoljava. Iz neobjašnjenih razloga odlazi najprije u Vilnius, gdje stupa u Dominikanski red, uzima ime fr. Augustin, svoj ulazak u Red propovjednika uvjetuje mogućnošću puta u Rim. Kad je položio zavjete poglavar ga ne pušta ni na intervenciju papinskog nuncija i samog Učitelja Dominikanskog reda. Najvjerojatnije na svoju ruku odlučuje krenuti put Rima, s namjerom tiskanja svojih djela, pridružujući se vojsci Jana Sobieskoga, kojemu posvećuje svoje posljednje sačuvano djelo *Historia de Sibiria* (1680.), koja je hitala u pomoć kršćanskim trupama protiv Turaka što su opsjedali Beč, gdje u jesen 1683. Križanić okončava svoj burni i zanimljivi životni put.

2. Križanićev ekumenski „credo“

Temeljna misao vodilja Križanića života i rada može se svesti na slijedeće: Svi Slaveni tvore jednu etničku cjelinu, koja je ugrožena njemačkom privrednom moći, turskom vojnom ekspanzijom i grčkim crkvenim utjecajem. Prema njemu, kao jedina slavenska zemlja s vlastitim narodnim vladarom Rusija je dužna poraditi na oslobađanju ostalih slavenskih zemalja od tuđinske i uspostavljanju vlasti domaćeg vladara. Da bi se to dogodilo Križanić smatra potrebnim da se svi Slaveni nađu zajedno tj. da se ujedine u jednu Katoličku (rimsku) crkvu, uz mogućnost zadržavanja različitih crkvenih disciplina i liturgijskih obreda.

Vrlo su znakovita (ne samo iz današnje ekumenske perspektive gledano) njegova načelna teološka očitovanja. Naime, u djelu *Della Missione in Moscovia*, upravo u poglavlju

⁶ Nedavno objavljen prijevod na hrvatski, prema ruskom izdanju odnosno prijevodu iz 1965. godine (A. L. GOL'DBERG): J. KRIŽANIĆ, *Politika*. (preveli M. MALINAR i R. VENTURIN, uvodnu studiju napisao A. PAŽANIN), Zagreb 1997.

Piu delle Condizioni del Missionario (Nešto o uvjetima misionara) uvjeravajući nadležne u Zboru za širenje vjere da za tu misiju izaberu njega, današnjim riječnikom rečeno iznosi svoj ekumenski „credo“, nesvjesno(?) ga stavljajući u poglavlje u kojem je upravo riječ o „conditioni del Missionario“ koji namjerava djelovati u Rusiji:

„Ja ne držim Moskovljane niti krivovjercima niti raskolnicima (jer njihov raskol ne proizlazi iz oholosti, pravog korijena raskola, nego proizlazi iz neznanja), već ih držim za kršćane koji su jednostavno zavedeni u zabludu. I tako mislim da ići među njih, razgovarati s njima ne znači ići propovjedati im vjeru (pothvat koji se ja nikad ne bih usudio poduzeti), već znači ići poticati ih na vrline, na znanost, slobodna umijeća.“⁷

Aludirajući na tvrdnju A. Possevina kako će Moskovljani vrlo teško napustiti svoju liturgiju odnosno zamijeniti je latinskom, Križanić odgovara kako ga to uopće ne zabrinjava „jer je Sveta Crkva već dopustila ove razlike obreda i jezika.“⁸ Kod eventualnog privremenog popuštanja u toj stvari Possevino se zalaže da se provjeri ispravnost prijevoda njihovih liturgijskih čitanja. Križanić se s njim slaže i opet se nada da će nakon dvogodišnje pripreve učenja posebice „slavenskog“ tj. ruskog jezika sâm moći poduzeti spomenute korekture. Ako treba, pripravan je to učiniti kako bi nakon učinjenih svih potrebnih predradnji zamolio bi onda nadležne u Moskvi: „da se raspravlja i istražuje istina kako bi se postiglo sjedinjenje.“⁹

Dakle, Križanić daje do znanja kako za svoje misije u Moskvi ne pomišlja preuzeti ulogu teološkog suca:¹⁰ svoju zadaću vidi prije svega u poticanju Rusa na vrline i odbacivanje poroka.

3. Dijalog nije kalkuliranje nego solidarnost

Godine 1675. u njegovoj spisateljski najplodonosnijoj godini u svom sibirskom zatočeništvu, kao što je prethodno spomenuto, Križanić piše spis *Opovrgnuće molbe Solovčana*.¹¹ Naočigled prijetjećeg raskola unutar Ruske pravoslavne crkve naš teolog zapravo ni sam posve svjestan poduzima jednu dalekosežnu inicijativu i svojim zauzimanjem oko jedinstva – modernim riječnikom rečeno – u redovima svog dijaloškog partnera predstavlja izvjesni ekumenski presedan.

⁷ Zbog važnosti Križanićeve tvrdnje donosimo tekst i u originalu: „Et io tengo li Moschi non per Heretici o per Schismatici (poiche il loro Schisma non proceda dalla superbia, vera radice dello Schisma, ma dalla ignoranza) ma li tengo per Christiani semplicemente ingannati. E cosi penso che l'andar a conversare con loro, non sia andar a predicare la fede (il qual negotio io non havria mai pensato di presumere) ma solamente ad esortarli alle virtu, alle scienze, et arti liberali: le quali introdotte, sarebbe poi piu facil cosa il mostrar loro la falsita e l'inganno; che sara opra di altri pieni di virtu e spirito.“ A. KADIĆ, *Križanić's Memorandum*, nav. dj., str. 342.

⁸ Na Possevinovu primjedbu: „Difficillime Rutenicum sacrum Moschi desererent, aut cum Latino permutarent, vel ipsi adeo Graeco nos uti permetterent. Quod quidem si ad tempus eis concederetur, iam sedulo esset examinandum, num quae ex Divino Vetere codice atque ex Evangeliiis recitantur, recte sint versa [...]“ Križanić odgovara: „Sopra di questo ancora io ho poco pensiero, se si debbano i Moschi rimuovere ò dal rito Greco al Romano, o dal' uso della lingua Rutena a quello della Greca o Latina: poiche dalla S. Chiesa sono gia concesse queste diversità de' riti e delle lingue.“ Nav. mj., str. 344.

⁹ Nav. mj., str. 349.

¹⁰ „I tako mislim da ići među njih, razgovarati s njima ne znači ići propovjedati im vjeru (pothvat koji se ja nikada ne bih usudio poduzeti) [...]“ Nav. mj., str. 342. Odnosno na drugom mjestu: „To izgleda da je manje posao izricanja presude nego stvar vjere.“ Nav. mj., str. 343.

¹¹ Vidi npr. F. PRCELA, *Auf der Suche nach der verlorenen Wahrheit und Einheit. Juraj Križanić, der Patriarch Nikon und die Mönche von Solovki*, u: T. EGGENSPERGER, U. ENGEL (Hg.), *Wahrheit. Recherchen zwischen Hochscholastik und Postmoderne*, Mainz 1995., str. 217.-233.

O čemu je zapravo riječ?

3.1. Liturgijskim promjenama do „raskola“

Ruska pravoslavna crkva je u to vrijeme zbog nedostatka vlastitih liturgijskih knjiga bila prisiljena preuzeti i prepisati ih od drugih. Pri tom je, što je razumljivo, došlo i do preuzimanja različitih tekstova i uopće liturgijskih običaja i tradicija, koji nisu uvijek bili kompatibilni jedni s drugima. Sve skupa je pak imalo za posljedicu da je došlo do izvjesne „liturgijsko-pastoralne konfuzije“. Još na „Stoglav-Synodi“ (1551.) nastojalo se neke liturgijske elemente, kao npr. pitanje „edinoglasia“ i „mnogoglasia“¹² u liturgiji, ujednačiti i definirati obvezatnima. No, izgleda s vremenom umjesto liturgijskog jedinstva dolazi do daljnjih otuđenja i liturgijskih svojevolski. Moskovska crkva u nastojanju da bude vjerna vlastitim postulatima kako se kršćanska poruka u liturgijskom kultu treba strogo prenositi odnosno njegovati te kako i najmanje zapostavljanje tradicije znači „nepoštovanje naučavanja“¹³, biva prisiljena liturgijske tekstove i običaje staviti u jedinstvenu formu.

Na crkvenoj sinodi 22./23. srpnja 1652. novoizabrani patrijarh Nikon posao korigiranja liturgijskih knjiga povjerio je najprije grčkim monasima, koji su za orijentaciju i kriterij uzeli tekstove iz vlastite grčke tradicije. To pak ne nailazi na odobravanje posebice od strane samosvjesnih nacionalnih pobožnih ruskih krugova, te dolazi do podjele na nacionalni i grčki tabor. Sukob se dodatno zaoštrava kad je patrijarh Nikon na početku korizmenog vremena 1653. godine svim moskovskim crkvama poslao naredbu da se između ostalog smanji broj „metanija“, poklanjanja do zemlje za vrijeme molitve Efrema Sirojskog, te da se znak križa odmah ima činiti s tri prsta kao simbolom Presvetog Trojstva, umjesto s dva prsta. Ova posljednja naredba izazvala je posebice oštri protest u „Kruhu revnitelja za pobožnost“ (*Kružok revnitelej blagočestija*),¹⁴ koji su reagirali s molbom uputivši je caru. Nikona to nije obeshrabilo u njegovom reformnom kursu – naprotiv, međutim sve to dovodi do daljnjih uzajamnih optuživanja, pa ovaj 20. ožujka do 15. travnja 1654. saziva crkveno zasjedanje kako bi već naređeno ponovio i naglasio, navodeći kako je Carigradski patrijarhat, koji je pomogao u uspostavljanju Moskovskog patrijarhata (1589.), u izvjesnom smislu postavio im kao obvezu svoje liturgijske tekstove i običaje Ruske crkve izjednačiti s njihovima.¹⁵ U daljnjim nastojanjima Nikon se i službeno obraća Carigradskom patrijarhu s molbom za mišljenje u svezi popriličnog broja liturgijskih nejasnoća. No, bez da je pričekao na očitovanje iz Carigrada patrijarh Nikon u ožujku 1655. opet saziva crkveni skup kako bi proveo svoje reforme. Sporne promjene su bile: umjesto dva zaziva Aleluje uvodi tri, umjesto pisanja i izgovaranja „Isus“ nadomješta se s „Iisus“ (izgovara se „Ijissus“), smjer procesije mjenja od zapada na istok itd.¹⁶

¹² Budući je liturgija obično dugo trajala željelo se uštedjeti vrijeme utoliko što se istovremeno (višeglasno) na različitim mjestima u crkvi pjevalo, što je prouzročavalo kakofoniju odnosno čitavu liturgiju učinilo „nejasnom“. Usp. C. HEMER, *Herrschaft und Legitimation im Rußland des 17. Jahrhunderts. Staat und Kirche zur Zeit des Patriarchen Nikon*, Frankfurt/Main, 1979., str. 62. i dalje.

¹³ O pojmovima hereze i pravoslavlja u Rusiji, između ostalog i Križanićeva vremena: E. HÖSCH, *Orthodoxie und Häresie im alten Rußland* (Schriften zur Geistesgeschichte des östlichen Europa 7), Wiesbaden 1975.; ISTI., *Orthodoxie und Rechtgläubigkeit im Moskauer Rußland*, u: U. HALBACH, H. HECKER, A. KAPPELER, (Hrsg.), *Geschichte Altrußlands in der Begriffswelt ihrer Quellen* (svečani zbornik, G. Stökl) (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, Bd. 26), Stuttgart 1986., str. 50.-68.

¹⁴ Vidi: P. HAUPTMANN, *Altrussischer Glaube. Der Kampf des Protopopen Avvakum gegen die Kirchenreformen des 17. Jahrhunderts*, Göttingen 1963. Vrijeme prije toga vidi: W. HELLER, *Die Moskauer „Eiferer für die Frömmigkeit“ zwischen Staat und Kirche (1642-1652)*, (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München, Geschichte Bd. 56), München 1988.

¹⁵ Usp. HEMER, *Herrschaft*, Nav. dj., str. 105. i dalje.

¹⁶ Usp. Nav. mj., str. 108. i dalje.

Krugu protivnika tih i drugih promjena pridružuju se mnogi svećenici i boljari, koji su se zbog dominantnog nastupanja patrijarha između ostalog bojali smanjenja njihove moći te su svoju kritiku sve više zapravo usmjeravali protiv Nikonove osobe. Stanje se caru učinilo preopasnim te stoga, pritisnut nevoljom, Nikona nastoji staviti u pozadinu događanja. Ovaj pak uopće nije bio zadovoljan s carevim odnosom prema njemu, te 10. srpnja 1658. podnosi ostavku. Unatoč mnogobrojnim molbama da povuče svoju odluku, jer je patrijarh obično u svojoj službi ostajao sve do smrti, patrijarh Nikon je insistirao na svojoj odluci.

Sve dovodi do daljnjih uzajamnih optuživanja i samovoljnih interpretacija sukoba: dok je Nikon insistirao na svom davanju ostavke, njegovi su protivnici poduzimali sve da to bude pravomoćno skidanje sa službe patrijarha. Na sinodi u veljači 1660. Nikon biva odstranjen s mjesta patrijarha, te mu se ukida i „dostojanstvo patrijarha“. Kao argument za taj postupak se između ostalog navodilo da je bez značajnijih razloga dulje od šest mjeseci napustio svoju službu. Sve to izaziva burne rasprave oko interpretacije crkvenog prava i uopće odnosa svjetovne i crkvene vlasti. Car stavlja pod strogu kontrolu Nikonove odnose s javnošću te ga izvjesno vrijeme drži i u kućnom pritvoru.

No, time sukob s „otpadnim“ patrijarhom nije završio, te car nastoji sazvati crkveno zasjedanje kako bi svoju odluku legitimirao. Kao nekoć Nikon tako ovaj put i car 1663. protiv svojih protivnika traži saveznike i argumente izvan Rusije. Istočni patrijarsi, kojima je uputio listu s pitanjima glede njegova sukoba s Nikonom, bili su pak financijski ovisni o njegovim milodarima, te su u svojim odgovorima naglašavali kako car ima neograničenu ovlast u svjetovnim i u duhovnim stvarima. U prosincu 1664. godine Nikon još zadnji put pokušava preuzeti službu patrijarha došavši potajno u Moskvu (u Uspenski sobor), gdje sa svim insignijama patrijarha slavi liturgiju. Boljari ga primoravaju da se vrati u svoje prisilno boravište u samostanu Voskresenski, što je i učinio, pokazavši se spremnim priznati izbor novog patrijarha na Crkvenom saboru.¹⁷

Tako dolazi do odlučujućeg Moskovskog sabora (od studenoga 1666. do siječnja 1667.), pod vodstvom cara, na koji su bili pozvani i mnogobrojni istočni hijerarzi. Naglašava se između ostalog legitimnost sabora, te se opetovano osuđuje Nikon, a osudu u njegovoj prisutnosti pročitao je sam car Aleksej Mihajlovič. Nikon iznova osuđen, dobiva i poništenje dostojanstva patrijarha te biva izoliran. Optužbe su se argumentirale time da je ovaj svojim povlačenjem sa službe patrijarha izazvao nemir i zbrku, te Crkvu ostavio bez pastira. Osudilo ga se krivim da je sabor i sve pravoslavne kršćane nazvao hereticima, a grčki hijerarzi su mu k tomu predbacivali da se priklonio Katoličkoj crkvi.¹⁸ Tako dolazi do izbora arhimandrita Troice-Sergieva-Lavra za patrijarha Ioasafa II. u siječnju 1667. godine. Nikon pak biva izoliran i prognan. Tek ga je car Feodor Aleksejevič pomilovao, ali ovaj na povratku za Moskvu 1681. umire. Kod njegova sprovoda sudjelovao je car, ali ne i patrijarh.

3.2. Protivljenje samostanske zajednice u Solovkama

Premda je spomenuti sabor (1666./1667.) skinuo Nikona s prijestolja Moskovskog patrijarhata njegove liturgijske reforme i nadalje su ostale važećima i obvezatnima. Oni pak koji su se protivili toj odluci proglašavali ih se hereticima i izricala im se anatema. Time zapravo dolazi do raskola u Ruskoj crkvi. Mnogi sljedbenici „Krug revnitelja za pobožnost“ prihvatili su odluku, nekolicina pak, prije svega protopop Avvakum¹⁹, i nadalje su se zauzimali za stare liturgijske običaje i forme, pa su po tome dobili naziv „starovjerci“.

Kako bi bili što dalje od doticaja s državnim i crkvenim vodstvom u Moskvi, „starovjerci“ premještaju svoje središte otpora u provinciju. Jedan od središta otpora i

¹⁷ Usp. Nav. mj., str. 136. i dalje.

¹⁸ Usp. Nav. mj., str. 150. i dalje.

¹⁹ Protopop Avvakum je bio izopćen, na što je on odgovorio protuizopćenjem. Otpor su pružali i neki biskupi, prema kojima se puno blaže postupalo. Usp. HAUPTMANN, *Altrussischer Glaube*, nav. dj., str. 69.; HEMER, *Herrschaft*, nav. dj., str. 154.

protivljena spominjanim liturgijskim reformama i novostima bio je upravo samostan Solovki na Bijelom moru.²⁰ Prema nekoć učestaloj praksi tako i ti monasi su također uputili nekolicinu molbi caru (pa tako i ovu koju Križanić opovrgava)²¹ kako bi ga uvjerali da napusti liturgijske reforme i tako – po njihovu mišljenju – sačuvao pravoslavnu vjeru i napustio „herezu“ u kojoj se zbog toga nalazio. Oni se između ostalog tuže caru da učenici patrijarha Nikona „nama danas propovjedaju neku novu i nepoznatu vjeru, prema vlastitom nahodanju i ne prema predaji apostola i svetih otaca. Neku vjeru, koju niti mi niti naši praoci ili oci do vremena patrijarha Nikona nismo poznavali“, pa se pitaju „u kojoj pravoslavnoj vjeri su živjeli tvoji praroditelji, mnogi sveti očevi i naši čudotvorci? I upravo njihovu vjeru su sada ti novi učitelji protiv Boga i krivo obeščastili, iskrivili čitavo crkveno pravo i liturgijski red tiskanjem novih knjiga.“²²

Monasi u svojoj „čelobitni“ iznose između ostalog slijedeće točke kritike Nikonovih reformi:

- predbacuju kako se sukladno tim reformama više ne traži da se križ nosi na vidljivom mjestu, nego da se „poput Tatara“ hoda po cesti bez križa;
- zatim tvrde da se u mnogim novim knjigama ne naviješta uskrsnuće, te zahtjev da se mrtvi posipaju pepelom smatraju nečim neviđenim tako nešto tvrditi a kamo li prkaticirati;
- novi način pisanja imena Isusova („Iisus“ umjesto „Isus“) im ide predaleko tvrdeći kako je neprihvatljivo „ime našega Gospodina Isusa Krista mjenjati“;²³
- predbacuju da se više ne koristi „istinski križ“ nego se uzima „latinski križ“;
- posebno se odlučio protive umjesto s dva sada sada s tri prsta činiti znak križa, što je za njih znak Antikrista;²⁴
- za monahe je neprihvatljivo umjesto dva puta po toj novoj uredbi sada tri puta pjevati zaziv Aleluja, što je za njih „latinska hereza“;
- užasnuti su da je naređeno moliti na koljenima, a ne više nagnute glave.

Prema njihovom mišljenju s tim i drugim promjenama u monaštvu se stvorila konfuzija i dezorijentacija, te se više ne poštuju pravila svetog Bazilija, čak štoviše, zaključuju oni, da se time „do kraja iskorijenila pravoslavna vjera, kao da više nema pravoslavne vjere.“²⁵ Ljutiti povlače zaključak: „Ako tolika mnoga svjedočanstva našu vjeru potvrđuju, zašto je potrebno uništiti nam tu ispravnu i pravoslavnu vjeru i vezati nas na novu tradiciju neke nove vjere.“²⁶ Stoga se lakonski pitaju jesu li do sada imali pravoslavnu vjeru ili ne?²⁷

²⁰ „Černyj sobor“ samostanske zajednice je 8. lipnja 1658. odbio prihvatiti dostavljeni im (još u listopadu 1657.) novotisak "Službenika", usp. HAUPTMANN, *Altrussischer Glaube*, nav. dj., str. 69.; H. NEUBAUER, *Staat, Staatskirche und Altgläubige in Geschichte und Geschichtsschreibung*, u: *Sprache, Literatur und Geschichte der Altgläubigen*. Akten des Heidelberger Symposions vom 28. bis 30. April 1986. Herausgegeben von B. PANZER, (= Heidelberger slavistische Forschungen, Bd. 1), Heidelberg 1988., str. 149.-170.; O. P. BACKUS, *Die Bedeutung des Soloveckij-Klosters im 15.-17. Jahrhundert*, u: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 8 (1960.), str. 62.-69.

²¹ A. BAŠKIROV (Priredio), *Obličenie na Solovčeskiju čelobitnu*, Sobranije sočinienij Križaniča, vypusk III, Čtenija v Imperatorskom obščestve istorii i drevnostnej rossijskih, Moskva 1892., XI i str. 81.-167.

²² BAŠKIROV, *Obličenie.*, nav. dj., str. 83.-84.

²³ Nav. mj., str. 85.-86.

²⁴ Nav. mj., str. 87. i dalje.

²⁵ Nav. mj., str. 90. i dalje. Monasi se opetovano pozivaju na vjeru njegovih (carevih) roditelja.

²⁶ Nav. mj., str. 91.

²⁷ „Ašče ybo my po se vreme deržahom neistinni veri. Aščeli oni byša pravoslavni: javno jako i my pravoslavni.“, Nav. mj. Slično je pisao i protopop u svojim molbama upućenima caru Alekseju Michajloviču: „Ašče my raskol'niki i eretiki, to i vsi svjatii otcy naši i prežnii cari blagočestvii i svjatjašija patriarhi takovi sut.“ (hrv.: Ako smo mi shizmatici i heretici, onda su također svi naši sveti

Monasi se posebno okomljaju na Grke i prebacuju im da su ignoranti, jer se ne znaju ni prikrstiti i uopće po ulici hodaju bez vidljiva križa, te su izgubili pravu kršćansku vjeru. Oni su, pišu monasi, u Rusiju došli kako bi skupljali zlato i srebro,²⁸ a ne da bi pomoću svojih knjiga, koje se tiskaju u Rusiji, propovjedali pravoslavnu vjeru. Uostalom, Grci su ionako izgubili pravoslavnu vjeru kroz dugogodišnju tursku okupaciju, zaključuju monasi.

Stoga, monasi zaključno mole cara da ne dozvoli da ti novi učitelji i patrijarsi mijenjaju njihovu pravoslavnu Crkvu i ne unakažavaju je. A ako se pak on, car, odluči ustrajati u dozvoljavanju tih novotarija, radije će pretrpjeti smrt i patnje od tih novih učitelja nego da bi negiranjem tradicije apostola i očeva u vjeri vječno propali.²⁹ Budući su monasi ustrajali u svom držanju, carska vojska je opsjela samostan.

3.3. Križanićevo solidarno posredovanje

Iz zatočeništva u Sibiru Križanić³⁰ se odlučuje umješati u spor te 1675. godine piše „Obličenie na Solovečskuju čelobitnu“³¹ (Opovrgnuće molbe Solovčana) u kojem potiče monahe da odustanu od svog radikalnog stava koji prijeti raskolom u Ruskoj pravoslavnoj crkvi. Ovaj posrednički spis, kojeg je posvetio Korniliju, metropolitu Tobolska i cijeloga Sibira, donosi najprije cjelovit tekst „molbe“, a nakon toga slijedi Križanićevo opovrgnuće iste.

Uobičajenom formom izražava respekt prema monasima i njihovoj dužnoj priznanja odanosti pravoslavnoj vjeri.³² Više nego „puka fraza“ zvuči Križanićev navod kako jednostavno iz ljubavi želi napisati svoje viđenje stvari, jer je čuo da se monasi žele odijeliti od službene Crkve. Zatim opisuje dramatičnu situaciju u Sibiru prema kojoj nisu zbunjeni samo monasi nego i jednostavni puk, neznajući više kome vjerovati. Naočigled te i takve situacije osjeća se potaknut napisati ove retke, pri čemu se ne želi ponašati kao sudac ili učitelj, nego na molbu mnogih samo poduzima inicijativu očitovati se o nastalim problemima, jer u Sibiru nema nikoga tko bi se očitovao o tome.³³

Nakon uvodnih objašnjenja autor u dvanaest poglavlja navodi i zatim opovrgava stavove monaha iz Solovki. Navodimo samo neke važnije točke. Tako Križanić u prvom poglavlju govori o Crkvi kao „soboru“ što je temelj poštovanja, te kao takva ima kompetenciju

oci i stari, pobožni carevi i presveti parijarsi.). Citirano prema W. HELLER, *Zum gegenwärtigen Stand der historischen Raskolforschung*, u: *Sprache, Literatur und Geschichte der Altgläubigen*. Akten des Heidelberger Symposions vom 28. bis 30. April 1986. Herausgegeben von B. PANZER, (=Heidelberger slavistische Forschungen, Bd. 1), Heidelberg 1988., str. 81.-99., ovdje str. 81.

²⁸ Usp. BAŠKIROV, *Obličenie*, nav. dj., str. 91. i dalje. U to vrijeme je u Rusiji bio priličan broj grčkih svećenika odnosno monaha, koji su prosili milodare i stoga su rado stajali caru na raspolaganje kao teološki savjetnici. Vidi HEMER, *Herrschaft*, nav. dj., str. 147.-149., 153.-154.

²⁹ Usp. BAŠKIROV, *Obličenie*, nav. dj., str. 94. i dalje. „Ili ašče nas ti novi učitel' i ognju i mukam predadut: my apostolskogo i otečeskogo predanja izmjaniti nehoščem vo vjaki.“ (Nav. mj.) Sa svojim svodenjem teologije na eshatološke teme stajali su u tradiciji protivnika reformi patrijarha Nikona. Usp. G. PODSKALSKY, *Rolle und Bedeutung endzeitlicher Vorstellungen (Antichrist) im Schrifttum der Altgläubigen*, u: *Sprache, Literatur und Geschichte der Altgläubigen*., nav. dj., str. 203.-223., ovdje posebno str. 210.-211.

³⁰ U kojoj mjeri je i da li je uopće Križanić bio direktno upleten u ta previranja nije poznato. U svakom slučaju Križanić piše kako ga neki gospodin nešto pitao a on mu je odgovorio s nekom „glupom riječju“, što ga je stajalo progonstva u Sibir. Na jednom drugom mjestu pak govori o tome kako je car izdao ukaz prema kojemu su svi neoženjeni i novodošli stranci morali napustiti Moskvu. Vidi V. JAGIĆ, *Život i rad Jurija Križanića*., nav. dj., str. 121.-128.

³¹ Usp. BAŠKIROV, *Obličenie*, nav. dj., str. 81.-167.

³² „I ja nedostojny i poslidn'i v človjaceh, iz čistie ljubvi, hošču z Bogom vašej česti i svetosti smireno pripomenuti, ili na pamet privesti, nikuliko poleznyh ričej, vam i davno dobro vjadomih [...].“ Nav. mj., str. 97.

³³ Usp. Nav. mj., str. 99.-109.

razlikovati dobre od loših knjiga. Mišljenja je da Crkva kod tih odluka ne može pogriješiti, jer u njoj djeluje Duh sveti, te je stoga spas moguće naći samo u Crkvi.

U daljnja tri poglavlja u propovjedničkom tonu govori o crkvenom jedinstvu i o ljubavi koja je najveća krepost te o „razdoru“ kao najvećem grijehu.³⁴ Zatim u nešto oštrijem tonu napada njihovu neosnovanu kritiku Nikona i njegovih liturgijskih reformi. Podsjeća ih na „učitelje razdora“ (pop Lazar, protopop Avvakum, podđakon Teodor), s kojima je, kako piše, imao priliku osobno razgovarati.³⁵ Njihovu shizmu uspoređuje s onom arijanaca i nestorijanaca. Križanić, nadalje, služeći se biblijskim aktualizacijama razmišlja o promjenama u molitvama i obredima, te postavlja pitanje: „Molitvu premjeniti, i vjeru premjeniti: jestli to vse jedno?“³⁶ On smatra da je legitimno promjeniti liturgijske forme.³⁷

Tako Križanić, osvrćući se na teologiziranje povijesnih tema, pita *starovjerce*, zašto kao svećenici u apostolskoj tradiciji ne čine sve onako kako se to činilo u neposredno vrijeme nakon Isusa Krista, da bi – uvjeren da to nije i ne može biti tako – monahe na kraju usporedio s „farizejskim kvascom“.³⁸ Povlačeći izvjesnu međubilancu poziva monahe da nakon svega dosad rečenoga s njegove strane, trebaju razmisliti, jer im ništa ne bi koristilo dan i noć moliti, postiti ili čak pretrpjeti smrt, a istovremeno tvrdoglavo ustrajati u svom odmetništvu od Crkve.³⁹

Križanić zatim povlači usporedbu u naučavanju patrijarha Nikona sa stavovima Maksima Greka, kojega su starovjerci u svojoj „molbi“ iznosili kao glavni argument odnosno svjedoka protiv Nikona. Istovremeno se tuži kako nema dovoljno literature na raspolaganje za potkrijepiti svoja razmišljanja.⁴⁰ Tako u predzadnjem poglavlju opetovano se vraća na temu razlikovanja između molitava, običaja i vjerske discipline. Uspoređujući neke citate u Bibliji pokušava pokazati, kako se čak i četiri Evanđelja jedno od drugoga razlikuju, a opet su svako pojedino od njih Evanđelje.

Zaključno aludirajući na njihovo čvrsto držanje uz naučavanje Maksima Greka, piše slijedeće: „Ako bi netko rekao da je Maksim svet čovjek, mi ćemo reći Crkva je puno svetija nego on i Gospodin nam je zapovjedio da Crkvi budemo poslušni.“⁴¹

Katolik Križanić zauzima se za službenu Rusku pravoslavnu crkvu te moli monahe iz samostana u Solovki koji se približavaju raskolu da ne vrše krivu i zabludnu poslušnost prema naučavanju koje ih vodi u raskol. No, tako visoko držana „vlastita tradicija“ posvećivala je izgleda grješke i zablude, te monasi iz Solovki ostaju beskompromisni. Nakon dugogodišnje opsade (još od 1668.) samostan je (na prijevaru) zauzet 1676., a raskol traje do naših dana.

Zaključak

³⁴ Vidi. Nav. mj., str. 114.-127.

³⁵ Vidi I. GOLUB, *Uz susret Jurja Križanića i protopopa Avakuma*, u: *Bogoslovska smotra* 1965., 2, str. 357.-368.; ISTI, *Križanićevi razgovori*, nav. dj.

³⁶ BAŠKIROV, *Obličenie*, nav. dj., str. 132.

³⁷ Vidi H. KEIPERT, *Nomen est omen. Etymologie als Denkform bei russischen Autoren des 17. Jahrhunderts*, u: *Sprache, Literatur und Geschichte der Altgläubigen*, nav. dj., str. 100.-132.

³⁸ Usp. BAŠKIROV, *Obličenie*, nav. dj., str. 127.-146.

³⁹ „Hotja byste vy ničesože den i nošč nedelali, kromi molitvy: hotja byste se na smert prepostili: hotja byste ot bisurmancev za very smertny muky prijali: vse to vam neby pomoglo ko spasenju: ašče byste to v tom vašem ot cerkvi otlučenju preterpili.“ Nav. mj., str. 127.

⁴⁰ „Ašče my kogda dobudem sih Zlatoustovih kn'ig: hoščem vam z Bogom i sie pravilo predložiti.“ Nav. mj., str. 157.

⁴¹ „Ašče kto rečet: Maksim jest Svet muž. My velim: Cerkov jest svetijša ot n'ego i Gospod nam zapovidajet cerkvi slušati.“ Nav. mj., str. 164.

Objektivno promatrano u sukobu između monaha iz samostana Solovki i liturgijskih reformi patrijarha Nikona riječ je o relativno neznatnim razilaženjima u mišljenjima kod tema, koje su promatrano ne samo iz današnje perspektive dobile dramatično značenje. U svom uskom shvaćanju i teološkoj isključivosti monasi su liturgijske i crkvene običaje nastale drugdje, a ne u „ruskoj zemlji“ smatrali u najmanju ruku sumnjivima. Sukladno tome živjelo se u uvjerenju u „svetost“ kontinuiranog tijeka vlastitosti liturgijsko-praktičnog u tradiciji i običaju od pokrštenja Rusije. Pri tom je simbolični izričaj olako dobivao „spasenjsko značenje“, pa makar isti bili krivi ili u svojoj primjeni nekonsekventni.

Križanić je, kao što sam piše, bio zamoljen da iznese svoje mišljenje u datom trenutku prethodno opisane rasprave u redovima Ruske pravoslavne crkve. Utoliko je istodobno zanimljivo kao i neuobičajeno to njegovo uključivanje u žustru i ne baš bezazlenu diskusiju, jer je riječ o katoliku i k tomu još svećeniku koji se nalazio u zatočeništvu, koje je „zaradio“, za pretpostaviti je, (i) iz crkveno-političko-teoloških razloga odnosno povoda u toj istoj Crkvi. No, on se nije dao povoditi nekim nižim ciljevima (pospješivanja razdora), ni nekim privativnim interesima po kojima bi jednim takvim angažmanom bio nagrađen oslobođanjem iz sibirskog progonstva. Križanić, čini se, postupa sasvim suprotno.

On to čini prije svega na jedan senzibilan i teološki uvjerljiv način. No, ipak ponajvećma impresionira sama činjenica da jedan katolički teolog naočigled naznaka prijetećeg raskola u sklopu Ruske pravoslavne crkve ustaje u obranu službene Crkve – ne ponašajući se u ulozi suca nego zabrinutog posrednika oko očuvanja jedinstva Crkve.

Obično se razilaze mišljenja u kojoj je mjeri odnosno je li uopće Križanićev spisateljski rad u svom ili bliskom vremenu izvršio kakav utjecaj. U svakom slučaju cjelovito vrednovanje njegova rada moći će uslijediti kada se konačno znanstveno-kritički objave pronađeni spisi, a još zanimljivije i cjelovitije će biti ako se uspiju pronaći barem neki od nekolicine njegovih izgubljenih djela. Križanićev spis *Opovrgnuće molbe Solovčana* zacijelo je jedan odlučan i kršćanski dosljedan pothvat, u kojem se u tzv. „međucrkvnom protivniku“ prepoznaje kršćanskog zajedničara za čije se jedinstvo i dobro treba i isplati zauzimati, inicijativa koja inspirira te i danas potiče na nasljedovanje.

Summary

The opinions are divided about the immediate impact of the ideas of the Croatian polihistorian Juraj Križanić upon the progress of history which he expressed in his extensive creative work (opus). Similar to this is his ecumenical ideas and initiatives. However it is evidently sure that this undestined “missionary of Russia” was a tireless builder of the bridges between the different religions.

In this article we tried to show how indeed, not only in his time, Križanić knew to undertake the ecumenical steps which became the theological postulates just in recent days. Namely, in his work “Refuting of the Petition of Solovcan” (Obličenie na Solovečskuju čelobitnu) which he wrote during his Siberian exile, after petitioned by some representatives the Russian Orthodox Church, he expressed himself about the reform of the liturgical books done by patriarch Nikon. First of all he cites the text of the petition of the community of the monastery which they sent to the tsar and then – in spite of the personal circumstances – which were everything but ideal – he refutes it with a delicate prudence and with arguments.

Although the liturgical changes were mostly of technical nature and for the reason of the balancing, the community of the monastery kept its positions. Križanić invited them to reconsider their point of view and to think about the far-reaching consequences of it.

However, they remained uncompromising even at the cost of schism, which remained in existence up to our days “Orthodox believers”.

In any case, Križanić demonstrated, not only with this his engagement and/or script, an exemplary model of someone who cares for the others even when within the circles of the other Church there is a risk of schism – this is a gesture which admonishes and encourages how in ecumenical dialogue one should equally work for welfare of the others, and not to follow the interest of your own group or church community exclusively.